

JEREMI MOHYŁA – MIĘDZY ZYGMUNTEM III A KANCLERZEM
I HETMANEM WIELKIM KORONNYM JANEM ZAMOYSKIM
(1591–1603). UWAGI WSTĘPNE

JEREMIAH MOVILA: BETWEEN KING SIGISMUND III AND THE CROWN
CHANCELLOR AND HETMAN JAN ZAMOYSKI (1591–1603).
INTRODUCTORY REMARKS

Cristian Bobicescu

Institutul Nicolae Iorga, București
e-mail: cbobicescu@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-6284-5074

ABSTRACT

The article sheds light on the personal relations between Moldavian Prince Jeremiah Movila and King Sigismund III Vasa. In the beginning, the Moldavian boyar was a secondary figure among the Moldavians associated with the politics and politicians of the Polish-Lithuanian Commonwealth. After seizing the Moldavians throne, he made steps towards the Polish-Lithuanian monarch. Sources suggest that for the Hospodar, the relationship with the king was meant to counterbalance the Crown Chancellor and Hetman Jan Zamoyski's plans for Moldavia and to strengthen Movila's rule which was faced with external threats. Nevertheless, Jeremiah Movila maintained his relations with Chancellor Zamoyski, although they were necessarily weakened.

KEYWORDS

Sigismund III Vasa, Jeremiah Movila, Jan Zamoyski

* * *

Celem niniejszego artykułu jest prześledzenie osobistych relacji pomiędzy bojarzem Jeremim Mohyłą, późniejszym hospodarem Mołdawii, a królem Zygmuntem III Wazą. Dotychczasowa literatura poświęcona stosunkom polsko-mołdawskim kładła nacisk na więzi utrzymywane przez Mohyłę z Janem Zamoyskim¹, kanclerzem i hetmanem wielkim koronnym. Jedynym wyjątkiem od tego nurtu historiograficznego jest artykuł Ilony Czamańskiej, która stwierdziła, że król i kanclerz uważali hospodara za „swojego człowieka” i poczuli się do obowiązku jego obrony². Studium dotyczy też przedmiotu dyskusji między Henrykiem Wisnerem a Przemysławem Szpaczyńskim. Pierwszy uważa, że między królem a kanclerzem Korony doszło do „wzajemnego oddziaływania” w sprawach osmańskich³, drugi zaś – że kwestie tureckie leżały bezpośrednio w gestii Jana Zamoyskiego⁴. W polskiej historiografii pojawia się oparta na wersji Reinholda Heidensteina teza, że Jeremi Mohyła był w roku 1595 najważniejszym spośród wygnańców sprowadzonych przez Zamoyskiego do Mołdawii i niejako wskutek tego naturalnie stał się pretendentem do tronu, a następnie hospodarem. Weryfikacja tych twierdzeń będzie punktem wyjścia poniższego wywodu.

Jeremi Mohyła był jednym z bojarów towarzyszących gospodarowi Piotrze Kulawemu, który po zrzeczeniu się tronu w 1591 r. udał się na dobrowolne wygnanie na terytoria habsburskie, dysponując przy tym listem rekomendacyjnym Zygmunta III adresowanym do Rudolfa II⁵. W 1592 r. dyplomacja polska poparła Piotra Despota Aleksandrowicza (Piotra Kozaka) w Stambule w jego staraniach zmierzających do uzyskania tronu mołdawskiego⁶. Jednocześnie w latach 1592–1593 dwór polski – być może i kanclerz – dążył do przyjęcia na stałe Piotra Kulawego na terytorium Rzeczypospolitej⁷. Król podarował mu zamek i majątek z intratą w wysokości 2 tys. florenów⁸. Kulawy przybył do Rzeczypospolitej, zastał jednak wspomnianą majątność okupowaną przez Jerzego Mniszcha i powrócił na terytoria habsburskie⁹. W roku 1593 został zaproszony do Stambułu w celu objęcia tronu Mołdawii lub Wołoszczyzny¹⁰. Po jego śmierci

¹ P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București 2002, s. 139–142; M. Wasiucionek, *Kanclerz i gospodar – klientelizm nietypowy? Na marginesie stosunków Jana Zamoyskiego z Jeremim Mohyłą*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. 6, 2009, s. 65–72; D. Milewski, *Między patronatem a współpracą – relacje Jana Zamoyskiego i hospodara mołdawskiego Jeremiego Mohyły (1595–1605)*, „Wieki Stare i Nowe”, t. spec., 2012, s. 11–31.

² I. Czamańska, *Characterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, w: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, t. 1: *Casa noastră movilească*, Suceava 2006, s. 117.

³ H. Wisner, *Dyplomacja polska w latach 1572–1648*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: 1572–1795, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982, s. 87.

⁴ P.P. Szpaczyński, *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618*, Kraków 2013, *passim*.

⁵ Zygmunt III do Rudolfa II, Niepołomice, 10 IX 1591 r., oryginał (?), w: E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, t. 11: *Acte din secolul al XVI lea (1517–1612) relative măi ales la domnia și viața lui Petru-Voda*, București 1900, s. 236.

⁶ C. Rezačevići, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, t. 1: *Secolele XIV–XVI*, București 2001, s. 762–763.

⁷ Zygmunt III do Piotra Kulawego, Kraków, 4 IV 1592 r., w: Hurmuzaki, *Documente...*, t. 11, s. 254–255.

⁸ G. de San Severo do Ferdynanda Habsburga, Warszawa, VI 1593 r., oryginał (?), w: *ibidem*, s. 343.

⁹ Piotr Kulawy do J. Zamoyskiego, Bolzano, 29 XII 1593 r., oryginał, w: E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, supl. 2, t. 1: 1510–1600, București 1893, s. 323–324.

¹⁰ Rozkaz Murada III do Piotra Kulawego, [b.m.d.], tłumaczenie na grecki, w: Hurmuzaki, *Documente...*, t. 11, s. 313; Koca Sinan Pasha do Piotra Kulawego, [b.m.d.], [po 29 I 1593 r.], tłumaczenie na grecki, w: *ibidem*;

1. Warsztat moldawski, *Zaslona grobowa z portretem Jeremiego Mohyły*, haft srebrną i złotą nicią, jedwabiem i perłami na podłożu z czerwonego aksamitu, kolekcja muzealna klasztoru Sucevița. Fot. domena publiczna / Moldavian workshop, *Tomb cover with the Portrait of Jeremiah Movila*, silver and gold thread embroidery with silk and pearls on the red velvet, museum collection of Sucevița Monastery. Photo public domain

(1594) otaczający go bojarowie sfalszowali testament; w ten sposób jego syn znalazł się pod ich kuratelą oraz pod opieką Zygmunta III. W maju 1595 r., w przededniu wyprawy Zamoyskiego do Mołdawii, syn Kulawego miał być wysłany, ale z ramienia Rudolfa II, na tron hospodarski w Jassach¹¹.

Podczas tych wszystkich wydarzeń Jeremi Mohyła (wraz z Łukaszem Stroiczem¹²) pełnił funkcję łącznika między dworem polskim a habsburskim¹³, Zamościem a Bozen (Bolzano), miastem, w którym Piotr Kulawy się zatrzymał. Był zatem postacią drugorzędną, bez widoków na zasiadanie na tronie Mołdawii. Zawsze znajdował się w cieniu innych Mołdawian mimo swoich powiązań z Janem Zamoyskim, które dotychczasowa historiografia podkreślała¹⁴. Dowodzi tego m.in. dokument będący własnością badacza Constantina Rezacheviciego. Tekst zawiera informację, że w 1595 r., kiedy Zamoyski zalecał bojarom wybór Łukasza Stroicza na hospodara, oni zamiast niego wybrali Jeremiego Mohyłę¹⁵ (il. 1). Ów wybór miał zatem niejako oblicze antykanclerskie. Hetman mógł bowiem chcieć, by na tronie Mołdawii zasiadał starszy mężczyzna, taki jak Stroicz, który nie miałby ochoty rządzić długo, czym ułatwiłby plany integracji gospodarstwa z Rzeczpospolitą. Pojawiające się w tym kontekście legendy o hospodarskim i królewskim pochodzeniu Jeremiego Mohyły¹⁶ legitymizowały jego panowanie, a jednocześnie przeczyły „prawu” Zamoyskiego – *de facto*, bo *de iure* to należało do króla i Rzeczypospolitej – do usunięcia go z tronu. Na dodatek według przysięgi wierności wobec króla z 27 sierpnia 1595 r. nowy hospodar miał „zwrócić” Mołdawię królowi i Rzeczypospolitej wtedy, kiedy monarcha i kraj tego „będą chcieć”¹⁷. W mniemaniu strony mołdawskiej, jeśli nowy hospodar był wnukiem hospodarskim, to nie można go było usunąć z tronu, tak jak chciałby kanclerz Zamoyski, który nie miał do tego formalnych uprawnień.

Naszczycowanie sporów pomiędzy hospodarem a kanclerzem i hetmanem wielkim koronnym pozwoli lepiej zrozumieć owe uwarunkowania. Poza płaszczyznę porozumienia i zgody od czasu aktu z 27 sierpnia 1595 r. dała się pomiędzy nimi zauważyć pewna nieufność¹⁸. Problem

P. Kamerinos do Piotra Kulawego, Stambuł, 7 V [1593 r.], kopia (?), w: *ibidem*, s. 331–332; Jeremi II Patriarcha Konstantynopoliński do Piotra Kulawego, [b.m.], XI 1593 r., kopia, w: *ibidem*, s. 371; *idem ad eundem*, Stambuł, XI [1593 r.], kopia, w: *ibidem*, s. 373–374.

¹¹ Panaitescu, *Mihai Viteazul...*, s. 132; Kraków, Biblioteka Książąt Czartoryskich, rkps 2460, t. 1, s. 186–187. Pragnę podziękować pani Agnieszce Pawłowskiej-Kubik za przekazanie mi zdjęć tego dokumentu.

¹² N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV–XVII*, București 1971, s. 326–327.

¹³ C. Rezachevici, *Dimensiunea polonă a activității lui Ieremia Movilă în lumina izvoarelor vremii*, w: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, t. 2: *Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*, Suceava 2006, s. 254–255.

¹⁴ Czamańska, *op.cit.*, *passim*.

¹⁵ Dyskusja z Constantinem Rezachevicim i Veniaminem Ciobanu podczas konferencji zorganizowanej przez Dom Polski w Suczawie w 2014 r.

¹⁶ C.A. Bobicescu, *Din nou despre originea lui Ieremia Movilă. Partea I*, w: *Lumea relațiilor polono-române*, red. K. Stempel-Ganczarzyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2012, s. 25–49; I.C. Miculescu-Prăjescu, *Noi date privind înscăunarea Movileștilor*, w: *Movileștii...*, t. 1, s. 47–48.

¹⁷ *Przysięga Jeremiego Mohyły*, Jassy, 27 VIII 1595 r., kopia, w: Hurmuzaki, *Documente...*, t. 1, s. 344–345.

¹⁸ C.A. Bobicescu, *W poszukiwaniu wpływowych przyjaciół: korespondencja Jeremiego Mohyły z Krzysztofem Radziwiłłem „Piorunem” na tle pozostałej litewskiej korespondencji Mohyłów*, w: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 73.

„administracyjny” polegał na tym, że kanclerz chciał przekształcenia Mołdawii, natychmiast lub etapami, w polskie województwo. Plan ten pojawił się w pismach Zamoyskiego, ale także w jego przemówieniu podczas obrad sejmu w 1596 r.¹⁹. Wersja wydana przez Ilięgo Corfusa jest – w mojej opinii – tylko wariantem przeznaczonym dla opinii publicznej lub dla szlachty prowincjonalnej²⁰. Pierwszym krokiem w tym kierunku miało być oderwanie Mołdawii od imperium osmańskiego. Dyplomacja polska próbowała doprowadzić do tego w latach 1597–1598 i 1600–1602²¹. Z tym zagadnieniem wiąże się również próba interwencji kanclerza w stosunki między hospodarem a jego bojarami. Postulat, zgodnie z którym Mołdavianie posiadający polski indygenat mieliby być sądzeni według prawa polskiego, spotkał się ze sprzeciwem hospodara Mołdawii²². Kolejna płaszczyzna sporu miała charakter fiskalny; kanclerz dążył do uzyskania dla „króla i Rzeczypospolitej” rocznej sumy pieniędzy z Mołdawii, co częściowo się powiodło, ale przy oporze hospodara.

Wspomniany problem „administracyjny” zderzył się z planem hospodara, żeby nie zadrażniać stosunków z imperium osmańskim, oraz z przekonaniem, że Turcy nie oddadzą Mołdawii Rzeczypospolitej. Potwierdzeniem tego jest fragment korespondencji Jeremiego Mohyły z Janem Szczęsnym Herburtem, wielkim posłem do Stambułu w 1598 r. W liście tym hospodar tłumaczy Herburutowi, iż pieniądze (łapówka) nie mogłyby zmienić tureckiej decyzji na jego korzyść: „Tego jednak rozumieć wasz mość nie racz, aby się u Turków co więcej za pieniądze sprawić było mogło i owszem, to co się sprawiło za łaską naprzód Boga, a dla zachowania pod ten czas przyjaźni z Królem Jego Mością, potym tysz za szczęściem i pilnym staraniem waszej mości sprawiło się”²³ (sierpień 1598). Wydaje się, że ten cytat stawia Jeremiego Mohyłę w gronie współczesnych realistów politycznych, a jednocześnie ukazuje politykę prowadzoną przez Rzeczpospolitą wobec Mołdawii w Stambule jako nierealistyczną.

Kanclerz powrócił do swojego planu w 1600 r. podczas wyprawy na Mołdawię i Wołoszczyznę, o czym będzie mowa w dalszej części artykułu.

¹⁹ Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, Teka Naruszewicza nr 96, s. 395–397.

²⁰ *Sprawozdanie Jana Zamoyskiego w Sejmie*, [Warszawa, III 1596 r.], kopia, w: Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, București 2001, s. 103–105 (dokumenty dotyczące historii Rumunii pochodzące z archiwów polskich, XVI i XVII w.).

²¹ V. Ciobanu, *La cumpănă de veacuri. Țările Române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului*, Iași 1991, s. 174–175; *idem*, *Politică și diplomație în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601–1634)*, București 1994, s. 24–26; *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: 1572–1795, red. Z. Wójcik, s. 72–76.

²² C.A. Bobicescu, *Între integrare și păstrarea autonomiei. Modelul polonez și controlul domnilor în Moldova și Țara Românească la cumpăna secolelor XVI–XVII*, w: *Movileștii...*, t. 2, s. 234–238.

²³ Jeremi Mohyła do J.S. Herburta, Suczawa, VIII 1598 r., kopia, w: P.P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București 1936, s. 53 (Dokumenty dotyczące historii Michała Walecznego, pochodzące z archiwów polskich).

Tab. 1. Liczba listów wysłanych przez Jeremiego Mohyłę do króla Zygmunta III i kanclerza Jana Zamoyskiego w latach 1595–1606

Rok	Do króla Zygmunta III	Do kanclerza Jana Zamoyskiego
1595	1	5
1596	6	6
1597	2	9
1598	7	11
1599	4	15
1600	2	14
1601	15	7 (?)
1602	17	5 (?)
1603	15	5 (?)
1604	1 (?)	1 (?)
1605	?	?
1606	?	–

Powyższa tabela zawiera informację o liczbie listów wysłanych przez Jeremiego Mohyłę, podczas jego panowania, do króla Zygmunta III oraz do kanclerza Jana Zamoyskiego i została sporządzona na podstawie dokumentów wykorzystanych w tym opracowaniu. Jest ona punktem wyjścia niniejszej analizy. Warto zwrócić uwagę na rok 1601 – otwiera on okres, w którym gospodar Mołdawii pisał więcej niż dotychczas do króla polskiego i częściej niż do kanclerza Zamoyskiego. W dalszej części artykułu zaproponuję wyjaśnienie tej wzmożonej korespondencji z monarchą. Z roku 1596 zachowała się taka sama liczba listów wysłanych zarówno do władcy, jak i do kanclerza. Należy przypuszczać, że korespondencja, którą będę analizować, nie zachowała się w całości. Prawdopodobnie gospodar pisał do króla i do Zamoyskiego – przekazując im informacje o ruchach Turków i Tatarów – z częstotliwością jednego listu miesięcznie w okresach ruchów armii, więc w niektórych przypadkach liczba pism może być nieco większa. Biorąc to pod uwagę, należy stwierdzić, że bliskie rzeczywistości wydają się liczby listów wysłanych do Zamoyskiego w latach 1598–1600 (można je odnieść do całego analizowanego okresu) oraz tych wysłanych do króla w latach 1600–1603, kiedy to nastąpił wyraźny wzrost w porównaniu z poprzednim okresem. Szczególnie znamienne jest to, że Jeremi Mohyła, klient Zamoyskiego, pisze bezpośrednio do władcy, a także to, że pisał do niego aż tyle listów.

Kim tak naprawdę Zygmunt III (il. 2) był dla gospodarza mołdawskiego? Zgodnie ze wspomnianą przysięgą złożoną w 1595 r. Jeremi Mohyła otrzymał Mołdawię od króla²⁴, choć faktycznie uzyskał ją wskutek działań kanclerza. Akt wystawiony w 1595 r. nie był kompletny, a za nim przyszła inwestytura z roku 1597²⁵, dzięki której król zapewnił Jeremiemu dożywot-

²⁴ Hurmuzaki, *Documente...*, t. 1, s. 344.

²⁵ A. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, t. 2, București 1863, s. 146–147. Ilie Corfus

nie rządy i dziedziczne panowanie w Mołdawii²⁶. Widać więc, jak w tym roku postępowanie polityczne monarchy stało się sprzeczne z aktem z 1595 r., który był wyrazem działań kanclerza. Jeśli oba dokumenty, przysięgę z 1595 r. i przywilej z 1597 r., można połączyć z ceremoniałem lennym – jak wskazują inne współczesne dokumenty²⁷ – to należy przyjąć, że król był zwierzchnikiem Mohyły. Gospodar oczekiwał od Zygmunta III protekcji wojskowej zgodnie z listem z 1596 r., w którym w obliczu zagrożenia ze strony Zygmunta Batorego poprosił o pomoc²⁸, ale nie wiadomo, czy za wiedzą Zamoyskiego. W dodatku gospodar demonstrował przywiązanie do króla: kiedy Jan Szczepny Herburt pobił i zranił Łukasza Stroicza, który postował do Rzeczypospolitej z ramienia Mohyły, ten napisał do Zamoyskiego, że czyn ów dotknął nie tylko Łukasza Stroicza, jego, kanclerza, lecz także monarchę: „despekt ten i obelgę naszą zasięga Króla Jego Mości pana i dobrodzieja naszego miłościwego, zasięga też i osobę samego waszej miłości naszego pana i dobrodzieja”²⁹.

W kancelarii Mołdawii znana była oczywiście koncepcja obywatelstwa szlacheckiego wykluczającego poddaństwo osobiste. Skoro Mohyła, od 1593 r. polski indygena, podpisywał listy formułą „wierny poddany i życzliwy sługa”, należy przypuszczać, że akceptował ideę poddaństwa z całą odpowiedzialnością (słowo „sługa” należy rozumieć jako osobę chcącą świadczyć usługi³⁰). Po bitwie pod Suczawą (1595) pragnął wysłać królowi na sejm chorągiew zdobytą wówczas przez Mołdawian³¹, aby podkreślić własne zasługi. Po otrzymaniu listu z rozkazem królewskim wspominał następnie ten fakt w dwóch kolejnych pismach do Zygmunta III³². Warto również zwrócić uwagę na to, że postulował się mitem dobrego władcy. „Mówił, że jest pewien łaski jego króla mci, iż go obciążyć nie będzie nad tym co można” – napisał po rozmowie z nim w 1600 r.

2. Medalier nieokreślony, awers medalu z wizerunkiem Zygmunta III w wysokim kapeluszu, Polska, 1588, Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, nr inw. ZKW.N.10006. Fot. A. Ring, L. Sandzewicz / Unknown medallist, obverse of the medal with the portrait of Sigismund III in a high hat, Poland, 1588, the Royal Castle in Warsaw – Museum, inv. no. ZKW.N.10006. Photo A. Ring, L. Sandzewicz

dysponował niedatowanym brulionem tego dokumentu; sam datował go na 1600 r. – zob. I. Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii. Cu documente inedite în anexe*, București 1937–1938, s. 369–370.

²⁶ Warto wspomnieć, że w polskiej korespondencji gospodar określenie „dziedziczne” pojawia się dopiero w obliczu zawarcia traktatu polsko-osmańskiego z 1598 r., a nie bezpośrednio po uzyskaniu przywileju królewskiego w 1597 r.

²⁷ S. Karnkowski do Zygmunta III, Łowicz, 17 I 1596 r., kopia, w: Corfus, *Documente...*, București 2001, s. 100.

²⁸ Jeremi Mohyła do Zygmunta III, Suczawa, 15 V 1596 r., oryginał, w: Hurmuzaki, *Documente...*, t. 1, s. 387–388.

²⁹ Jeremi Mohyła do J. Zamoyskiego, Suczawa, 16 II 1599 r., oryginał (?), w: Panaitescu, *Documente privatoare...*, s. 67–68. W ostatniej biografii Herburt nie wspomina się tego wydarzenia: J. Serafin, *Jan Szczepny Herburt (1567–1616)*, Sanok 2017.

³⁰ K. Żojdź, *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Toruń 2019, s. 44.

³¹ Jeremi Mohyła do J. Zamoyskiego, Suczawa, 19 III 1596 r., w: Hurmuzaki, *Documente...*, t. 1, s. 381–382.

³² Jeremi Mohyła do Zygmunta III, Suczawa, 12 VIII 1596 r., oryginał, w: *ibidem*, s. 393; *idem ad eundem*, Suczawa, 25 XI 1596 r., oryginał, w: *ibidem*, s. 404.

Zamoyski w raporcie adresowanym do kancelarii królewskiej³³. Po 1600 r. odnajdujemy Zygmunta III jako opiekuna syna Mohyły, Konstantego³⁴. To pewne zaskoczenie, ponieważ w 1599 r. jego opiekunami mieli być m.in. Jan Zamoyski i Stanisław Żółkiewski³⁵. W okresie popierania Szymona Mohyły, swojego brata, na gospodarstwo wołoskie (1600–1602) Jeremi pisał do króla, że walczy tam o jego „sławę”³⁶, podkreślając przy tym swoje zasługi wobec niego. Każdy uszczerbek własny i Mołdawii prezentował jako krzywdę dla sławy, dostojności i majestatu królewskiego³⁷.

Jak do Mohyły odnosił się polsko-litewski monarcha? Wszystko wskazuje na to, że choć znał go osobiście, to jednak zachowywał wobec niego dystans. Zygmunt III przeważnie nie podpisywał listów, które doń kierował³⁸; pisał bardzo rzadko³⁹, nieczęsto odpowiadał na pisma przysłane przez kancelarię mołdawską. Przykładowo w 1596 r. Jeremi napisał do króla sześć listów z informacjami o ruchach Turków i Tatarów. Po wysłaniu czterech otrzymał jeden list królewski (wzmiankowany w jego korespondencji z monarchą) z poleceniem przestania wspomnianych informacji, zawierający być może również podziękowanie za dostarczenie owych wieści.

Przyczyn tego stanu rzeczy było wiele. Po pierwsze, Jeremi był uzurpatorem⁴⁰, a król nie mógł zadawać się z taką osobą. Po drugie, był jednym z ludzi związanych z Janem Zamoyskim, z którym władca pozostawał w konflikcie i nie miał żadnego interesu w ułatwianiu życia zwolennikom własnego przeciwnika. Po trzecie, sytuacja Mołdawii „w rękach Rzeczypospolitej” nie była pewna. Rzeczpospolita i Habsburgowie prowadzili negocjacje, które mogłyby również wpłynąć na los Mołdawii. Na początku 1596 r. Zygmunt III zapytał swoich doradców, czy możliwe jest przekazanie Mołdawii Zygmunтови Batoremu, niweczając w ten sposób ruch hetmana z poprzedniego roku. Zachowała się kategoryczna odpowiedź prymasa Stanisława Karnkowskiego, który był za zachowaniem Mołdawii przy Rzeczypospolitej⁴¹. Negocjacje z Habsburgami zakończyły się fiaskiem, ale dopiero podczas obrad sejmku w 1597 r., kiedy polska dyplomacja próbowała także uzyskać Mołdawię od Turków kanałami dyplomatycznymi. Za wyraz zmiany sytuacji należy uznać to, że dopiero po zakończeniu tego sejmku król przyznał

³³ Senator polski [Jan Zamoyski] do kancelarii królestwa, [b.m.d.], kopia, w: I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone, Secolul al XVII-lea*, București 1983, s. 2 (dokumenty dotyczące historii Rumunii pochodzące z archiwów polskich, XVII w.). Autor tomu datował go na początek roku 1601, co według mnie jest błędne, dlatego że dokument ten odnosi się do wydarzeń z października 1600 r. – zob. Hurmuzaki, *Documente...*, t. 1, s. 642–643.

³⁴ Hurmuzaki, *Documente...*, s. 260–261.

³⁵ Jeremi Mohyła do Jana Zamoyskiego, Botuszani, 20 X 1599 r., oryginał, w: Hurmuzaki, *Documente...*, t. 1, s. 552–553.

³⁶ Jeremi Mohyła do Zygmunta III, Jassy, 26 VII 1601 r., oryginał, w: Hurmuzaki, *Documente...*, t. 2, s. 52–53.

³⁷ *Idem ad eundem*, Jassy, 11 I 1602 r., oryginał, w: *ibidem*, s. 95–96.

³⁸ Część kopii listów Zygmunta III do Jeremiego Mohyły, do których autor niniejszego artykułu miał dostęp, zawiera komentarz: „Na rozkaz Jego Królewskiej Mości”.

³⁹ *Mohiła Jeremiasz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 21, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 565.

⁴⁰ W Mołdawii prawnie panowali, według tradycji, synowie gospodarów, a Jeremi mógł się poszczycić co najwyżej rodowodem matki Marii, która podawała się za córkę Piotra Raresza (Petriły), więc nawet w tej sytuacji nie miał prawa do tronu.

⁴¹ S. Karnkowski do Zygmunta III, Łowicz, 17 I 1596, kopia, w: Corfus, *Documente...*, București 2001, s. 99–101.

hospodarowi Mołdawii wyżej wspomniany przywilej dożywotniego i dziedzicznego panowania nad gospodarstwem.

Wydaje się, że punktem zwrotnym w ich stosunkach był dar wysłany królowi przez hospodara z okazji wyprawy Zygmunta III do Szwecji w 1598 r.⁴². Na prośbę kanclerza Zamoyskiego Mohyła przesłał monarsze 10 tys. zł i dwa namioty, jednak bez listu przewodniego. Czy hospodar – ze względu na wyraźny dystans, jaki zachowywał wobec niego król – obawiał się, że jego prezent nie pociągnie za sobą pozytywnych skutków politycznych? Kanclerz Zamoyski przedstawił dary Jeremiego Mohyły w liście do podkanclerza koronnego Piotra Tylickiego, swojego klienta, który znajdował się przy królu od poprzedniego roku, kiedy złagodzone napięcia między monarchą a kanclerzem. Zamoyski zwrócił się do Tylickiego z prośbą o przyjęcie darów od Jeremiego Mohyły jako „od tego, który w tym kraju [Mołdawii – przyp. C.B.] musi nieustannie ponosić wielkie wydatki”⁴³. To podkreślenie zasług wobec króla i Rzeczypospolitej skłania do refleksji nad tym, czy Zygmunt III mógł odmówić przyjęcia daru od hospodara. Wspominając owe zasługi, Zamoyski postawił Wazę w sytuacji, w której raczej nie był on w stanie odrzucić prezentów. Sam kanclerz postanowił to wykorzystać i zwrócił się do króla z prośbą o napisanie do Rudolfa II, aby ten pozostawił Mołdawię w spokoju podczas nieobecności Zygmunta III w Rzeczypospolitej⁴⁴. Zamoyski, niczym patron, nie był zadowolony, gdy członkowie jego otoczenia pomijali go w stosunkach z monarchą⁴⁵. Jeśli w przypadku Jeremiego Mohyły postąpił inaczej, ułatwiając mu kontakt z Zygmuntem III, to dlatego, że on sam potrzebował króla, by sprawować opiekę nad Mohyłą, choćby tylko w tej szczególnej sytuacji. Zatem polska ochrona roztoczona nad hospodarem była podwójna. Monarcha polsko-litewski był poruszony gestem hospodara Mołdawii wobec niego (a nie wobec Rzeczypospolitej) i odpowiedział mu: „zrozumieliliśmy o dobrej i szczerzej życzliwości Uprz. Wasz. ku ratowaniu naszych rzeczy szwedzkich, czym niemało nam Uprz. Wasz. przydajesz chęci ku sobie, którą chcemy każdego czasu [...] oddawać”⁴⁶.

Zygmunt zaczął pisać do Jeremiego zarówno w sprawach osobistych, takich jak rekrutacja do własnej gwardii spośród mieszkańców Mołdawii⁴⁷, jak i w sprawach polityki państwowej⁴⁸. Mohyła nie pozostawał dłużny i mógł liczyć na odpowiedź. W 1599 r., po zdobyciu Siedmiogrodu przez Michała Walecznego, sam uzyskał od króla gwarancję bezpieczeństwa Mołdawii w postaci rozkazu królewskiego wojskowego protektoratu Mołdawii adresowanego do Jana

⁴² C.A. Bobicescu, *Unia, inkorporacja czy lenno? Kilka uwag o stosunkach Mołdawii z Rzeczpospolitą podczas panowania Jeremiego Mohyły (1595–1606)*, w: *Rzeczpospolita w XVI–XVII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. B. Dybaś, P. Hanczewski, T. Kempa, Toruń 2007, s. 233–234.

⁴³ J. Zamoyski do P. Tylickiego, Zamość, 10 VI 1598 r., oryginał, w: Corfus, *Mihai Viteazul și Polonia...*, s. 236.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ J. Besala, *Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 1988, s. 113.

⁴⁶ Zygmunt III do Jeremiego Mohyły, [b.m.d.], [po 22 IX 1598 r.], kopia, w: Corfus, *Mihai Viteazul și Polonia...*, s. 239–240.

⁴⁷ *Idem ad eundem*, Warszawa, 28 X 1598 r., kopia, w: I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVI-lea*, București 1979, s. 391–392 (dokumenty dotyczące historii Rumunii pochodzące z archiwów polskich, XVI w.).

⁴⁸ *Ibidem*, s. 402.

Zamoyskiego⁴⁹. Wszystko wskazuje na to, że mniej więcej od roku 1598 korespondencję Jeremiego z monarchą można uznać za symbol przynależności do „sieci”⁵⁰, a jednocześnie za wyraz samoidentyfikacji hospodara Mołdawii jako sługi dwóch panów.

Można teraz zadać następujące pytanie: Czy dość bogata korespondencja Mohyły z królem w latach 1601–1603 (il. 3) była spowodowana jedynie zmianą relacji między nimi w związku ze wspomnianym darem złożonym w 1598 r.? Nie. Po kampanii z 1600 r. to Jan Zamoyski wycofał się z pierwszoplanowej roli w stosunkach z Jeremim i gospodarstwem i pozostawił ją królowi. Co takiego wydarzyło się podczas wyprawy?

Jeremi Mohyła odmówił złożenia przysięgi wymaganej przez kanclerza, na skutek której Mołdawia zostałaby ściślej związana z Koroną lub zmieniłby się sposób wybierania hospodarów. Diariusz wojskowy dostarcza informacji, z których wynika, że Zamoyski w obliczu odmowy Mohyły bardzo się rozgniewał i zaczął myśleć o powołaniu innego hospodara⁵¹, który byłby bardziej elastyczny i przy współpracy którego kanclerz mógłby w przyszłości – za porozumieniem stron – „zjednoczyć” Mołdawię z Koroną. To był prawdopodobnie główny cel kanclerza w stosunkach z Mołdawią i Jeremim Mohyłą.

To wydarzenie od dawna przyciągało uwagę rumuńskiej historiografii. Maria Holban we wstępie do *Călători străini în Țările Române (Zagraniczni podróżnicy na ziemiach rumuńskich)* zauważa, że „incydent wielkiego hetmana z mołdawskim hospodarem nie jest wspomniany w żadnej relacji ani Zamoyskiego, ani Żółkiewskiego, ani w relacjach spisanych wskutek ich rozkazów, lecz jedynie w dzienniku wyprawy polskiej armii”. Ta obserwacja nie wydaje się precyzyjna, nie mamy bowiem całkowitej pewności, że anonimowy dziennik wyprawy nie został napisany przez podwładnego dwóch hetmanów na rozkaz jednego z nich.

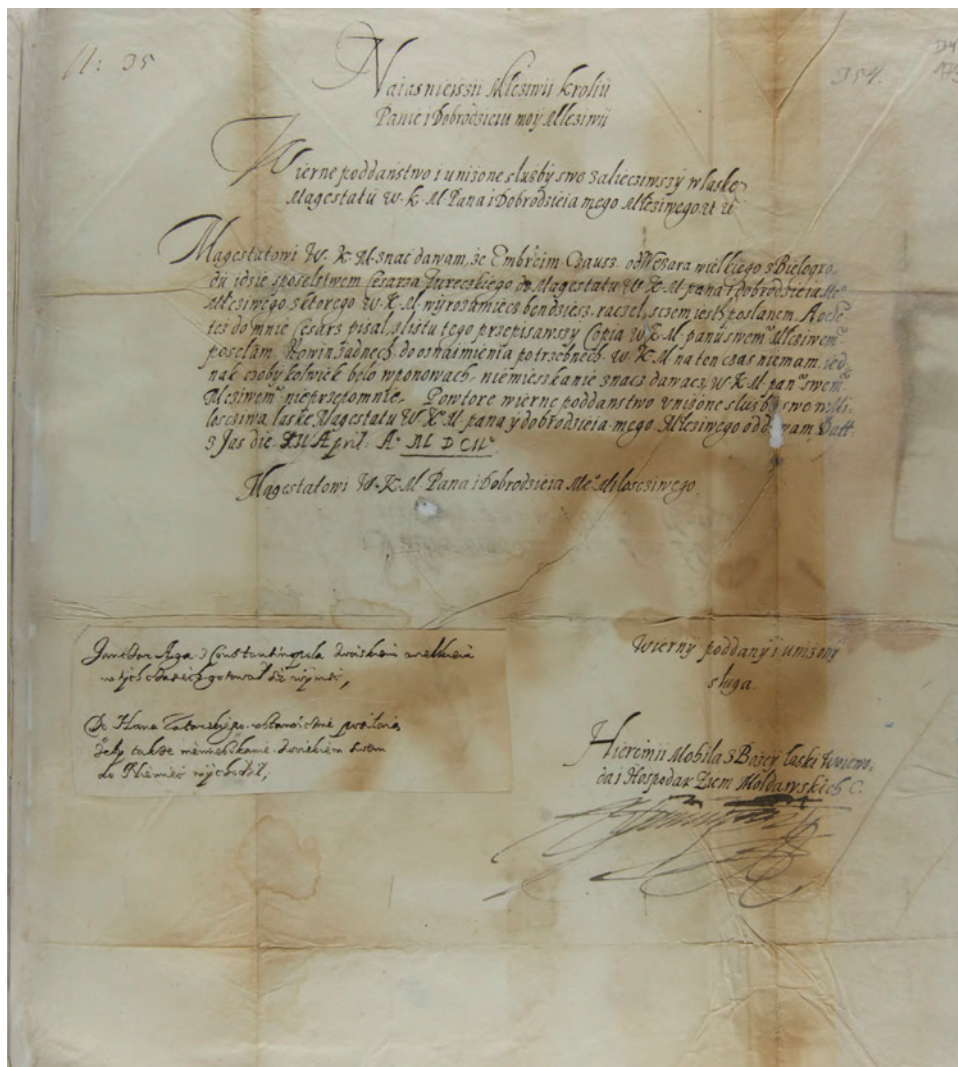
Obserwację tę wzmacnia opis przedstawiony przez Heidensteina, a co za tym idzie – również przez Zamoyskiego, ponieważ obaj pracowali nad układaniem tego tekstu⁵². Autor wspomina gniew kanclerza, ale podaje inny powód: hospodar Mołdawii miał nie dotrzymać obietnicy wysłania swojego pierworodnego syna na studia do Akademii Zamojskiej! Biorąc pod uwagę opis zawarty w dzienniku wojskowym, trzeba stwierdzić, że przyczyna zdenerwowania Zamoyskiego wskazana przez Heidensteina wydaje się fikcyjna. Jakie były pobudki takiego postępowania? Musimy wyjść od przesłanki, że złość odczuwana przez kanclerza została dostrzeżona przez wiele osób, nie dał przecież rady ukryć jej w swoim tekście także Heidenstein. Poza tym ukrywanie jej prawdziwych przyczyn w tymże tekście wynika z niechęci Zamoyskiego i jego otoczenia do tego, żeby przyznać, że mołdawski władca sprzeciwił się politycznie wielkiemu kanclerzowi i hetmanowi. Prawdopodobnie hospodar zrobił coś, czego nikt się nie spodziewał, a przynajmniej nikt z polskiego otoczenia Zamoyskiego. Mimo złożoności sytuacji, w której

⁴⁹ *Idem ad eundem*, Wiślica, 29 XI 1599 r., kopia, w: Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii...*, s. 253.

⁵⁰ S. Schick, *La correspondance comme signe d'appartenance à un réseau: sur la fonction symbolique de l'échange épistolaire (Saint-Empire romain germanique – XVIIIe siècle)*, w: *Appartenances et pratiques des réseaux*, red. C. Gauvard, Paris 2017, s. 98–107, <http://books.openedition.org/cths/2457> (dostęp: 25 IV 2018 r.).

⁵¹ *Diariusz wyprawy do Mołdawii i Wołoszczyzny*, 21 IX 1600 r., kopia, w: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și a Țării Românești*, t. 6: *Acte și scrisori (1600–1601)*, opr. A. Veress, București 1933, s. 242–243.

⁵² *Călători străini despre Țările Române*, t. 4, red. M. Holban, București 1972, s. 202.

3. List Jeremiego Mohyły, gospodarza mołdawskiego, do króla Zygmunta III, Jassy, 12 IV 1602 r., PAN Biblioteka Kórnicka. Fot. Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa / Letter of Moldavian Hospodar Jeremiah Movila to King Sigismund III Vasa, Jassy, 12 April 1602, Kórnik Library of the Polish Academy of Sciences. Photo Wielkopolska Digital Library

Jeremi stał się gospodarzem, hetman miał prawo uważać, że on sam wprowadził go na tron, w związku z czym oczekiwał od niego całkowitej dyspozycyjności. Rodzi się więc pytanie, dlaczego gospodarz Mołdawii mu odmówił. Kanclerz prawdopodobnie zaproponował mu godność polskiego wojewody, co oznaczało osłabienie obecnego statusu. Również sytuacja potomków Jeremiego Mohyły stałaby się niepewna, ponieważ godność wojewody nie była dziedziczna. Na dodatek była ona wówczas w Polsce częściowo pozbawiona treści, przynajmniej w porównaniu z urzędem gospodarskim, więc ofiarowano zbyt mało i żądano w zamian zbyt wiele. Gdyby Mohyła został polskim wojewodą, popadłby w konflikt z Wysoką Portą (Rzeczpospolita wysłała Adriana Rembowskiego do Stambułu z żądaniem przekazania Mołdawii pod władzę

Rzeczypospolitej⁵³), a był przecież przekonany, że Osmanowie nie oddadzą Mołdawii Rzeczypospolitej. Ponadto Zamoyski nie miał królewskiej aprobaty dla swojego gestu⁵⁴.

Po wspomnianej odmowie osobiste stosunki hospodara z kanclerzem wyraźnie się pogorszyły. Sharon Kettering uważa, że w relacji charakterystycznej dla patronatu odmowa wykonania prośby często doprowadzała do zerwania związku⁵⁵. Wydaje się, że w tym wypadku więź łącząca kanclerza z hospodarem została jedynie osłabiona. Zamoyski, postawiony w niewygodnej sytuacji w oczach niektórych osób ze swego otoczenia, wycofał się z pierwszoplanowej roli w relacji z Jeremim, ustępując to miejsce królowi. Przy czym warto dodać, że owa rezygnacja nie była całkowita, gdyż kanclerz nie zrezygnował ze swoich planów dotyczących Mołdawii i Wołoszczyzny. W trakcie kampanii z 1600 r. zwrócił się do kancelarii o wysyłanie „nauk” (poczeń) króla dotyczących zakwaterowania polskich wojsk w mołdawskich twierdzach, zapewne będąc przekonanym, że samemu nie uda mu się tego narzucić hospodarowi⁵⁶. Następnie poprosił o odesłanie hospodarowi zapieczętowanych listów królewskich, które dotyczyły spraw finansowych, a które później należało przynieść z powrotem do kancelarii⁵⁷. Konsekwencją tych posunięć było to, że korespondencja w sprawach fiskalnych Mołdawii była odbywała się między hospodarem a królem, przy nikłym udziale kanclerza.

W obliczu groźby utraty tronu w wyniku działań Zamoyskiego Jeremi zwrócił się w stronę monarchy. Znamienne jest to, że w nadchodzących latach (po 1600 r.) nie pisał już do niego jako dziedziczny hospodar⁵⁸, co należy odczytywać w szerszym kontekście politycznym. W listach do monarchy nawiązywał również do przywileju dziedzicznej i dożywotniej władzy, którym go obdarzył: „isz W. K. Mcz w obietnicach swych panem statecznym być i komu zaś łaskę swą pokazać raczysz odmieniać jej bez gwałtownej przyczyny nie zwykłeś”⁵⁹. Była to delikatna, ale stanowcza próba przeciwstawienia króla kanclerzowi i jego działaniom. Mohyla przypominał królowi, że ów uczynił go dożywotnim i dziedzicznym władcą, dowodząc przy tym, że nie ma powodu do wycofania tych przywilejów. Niestety, nie ma żadnych innych źródłowych informacji na temat możliwego sporu między królem a kanclerzem dotyczącego tej sprawy. Mimo niewielkiej liczby listów skierowanych do Jana Zamoyskiego w latach 1600–1603 można przypuszczać, że Jeremi nadal pisał do niego, zwłaszcza w kontekście ruchu wojsk turecko-tatarskich, problemów Wołoszczyzny, Mołdawii, ale też w innych sprawach. Jednak na tle bogatej korespondencji z Wazą (która również mogła być liczniejsza) możemy – jako hipotezę roboczą – zadać pytanie, czy w tym okresie hetman nie stracił kontroli nad Mołdawią i nad jej hospodarem (il. 4).

⁵³ B. Kocowski, *Trzej Padewczycy. Wpływ Batorego i Zamoyskiego na działalność R. Heidensteina*, Lwów 1939, *passim*.

⁵⁴ Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii...*, s. 132–137; Ciobanu, *op.cit.*, s. 267, 277–279, 292.

⁵⁵ Zygmunta III do J. Zamoyskiego, Warszawa, 20 IX 1600 r., oryginał, w: Corfus, *Mihai Viteazul și Polonii...*, s. 327–328; *idem ad eundem*, Warszawa, 8 X 1600 r., kopia, w: *ibidem*, s. 336–337.

⁵⁶ S. Kettering, *Gift-giving and patronage in early modern France*, „French History”, t. 2, 1988, z. 2, s. 132.

⁵⁷ Senator polski [Jan Zamoyski] do kancelarii królestwa, [b.m.d.], kopia, w: Corfus, *Documente...*, București 1983, s. 2.

⁵⁸ J. Zamoyski do P. Tylickiego, Zamość, 20 I 1601 r., brulion, w: *Documente privitoare la istoria Ardealului...*, s. 297–299; *idem ad eundem*, Maciejowice, 8 II 1601 r., brulion, w: *ibidem* s. 309–310.

⁵⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, t. 2, *passim*.

4. Fragment il. 1. Fot. domena publiczna / Detail of illustration 1. Photo public domain

Odpowiedź powinna być znuansowana. Jeśli w pierwszej części panowania Jeremiego Mohyły kanclerz za pośrednictwem Piotra Tylickiego lub przez osobiste interwencje w senacie sugerował królowi lub członkom senatu, jakie podejście należy zainicjować wobec Mołdawii, to w drugiej części panowania hospodara inicjatorem wydawał się już monarcha. Tę hipotezę potwierdzają dwa listy Zygmunta III skierowane do Zamoyskiego i dwa listy wysłane przez Jeremiego do króla z pytaniem, co robić. Z pism monarchy wynika, że kanclerz został o tych sprawach również poprzednio poinformowany. Jednocześnie z jednego z listów możemy wywnioskować, że król zajmował wobec Mołdawii stanowisko proponowane przez Zamoyskiego. Ilustruje to dłuższy passus dotyczący prośby hospodara o zwrot zamku Suczawy: „o Soczawę za pisaniem uprz. Waszej, że mało coś ludzi na niej było zostało i że płacy swej niemieli,

daliśmy byli pisanie do pana wojewody lubelskiego [Marka Sobieskiego – przyp. C.B.] aby kazał ją puścić Hieremii potem co innego zdało się Uprz. Wasz., teraz w tem zatrwożeniu i oddaleniu naszym oznajmi nam Uprz. Wasza co rozumiesz, żeby się miało czynić”⁶⁰. Tak więc chociaż Jeremi Mohyła korespondował z Zygmuntem III, to jednak polsko-litewski monarcha kierował się wobec Mołdawii i Wołoszczyzny wskazówkami hetmana. Tym samym Zamoyski zachował wpływ na sprawy gospodara.

Wobec presji peryferii Rzeczypospolitej (albo sfery bliskiej hetmanowi) Mohyła, kierując się logiką, był skłonny szukać wsparcia w centrum państwa polsko-litewskiego, czyli u Zygmunta III. Mogła na to wpłynąć również przysięga wierności wobec króla z 27 sierpnia 1595 r., ale nie bez znaczenia było też to, że monarcha reprezentował władzę formalną, w przeciwieństwie do władzy nieformalnej, jaką miał nad hospodarem kanclerz Zamoyski.

Jeremi starał się budować więź z Zygmuntem III, mając nadzieję, że uzyska dodatkowe poparcie w Rzeczypospolitej, i sądząc, że dzięki królowi uda mu się powstrzymać zabiegi, które czyni wobec niego Zamoyski. W tym ostatnim wypadku nie odniósł sukcesu, ponieważ monarcha i kanclerz działali wobec niego przeważnie zgodnie.

⁶⁰ Jeremi Mohyła do Zygmunta III, Jassy, 24 I 1601 r., oryginał, w: *ibidem*, s. 7–8.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Biblioteka Książąt Czartoryskich, Teka Naruszewicza nr 96, rkps 2460, t. 1.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Călători străini despre Țările Române, t. 4, red. M. Holban, București 1972.

Corfus I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVI-lea*, București 1979.

Corfus I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, București 2001.

Corfus I., *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVII-lea*, București 1983.

Corfus I., *Mihai Viteazul și Polonii cu documente inedite în anexe*, București 1937–1938.

Documented privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, t. 6: *Acte și scrisori 1600–1601*, opr. A. Veress, București 1933.

Hurmuzaki E. de, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, supl. 2, t. 1: 1510–1600, Bucuresci 1893.

Hurmuzaki E. de, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, supl. 2, t. 2: 1601–1640, Bucuresci 1896.

Hurmuzaki E. de, *Documente privitoare la istoria Românilor*, t. 11: *Acte din secolul al XVI lea (1517–1612) relative mai ales la domnia și viața lui Petru-Voda*, Bucuresci 1900.

Panaitescu P.P., *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, București 1936.

OPRACOWANIA

Besala J., *Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 1988.

Bobicescu C.A., *Din nou despre originea lui Ieremia Movilă. Partea I*, w: *Lumea relațiilor polono-române*, red. K. Stempel-Ganczarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2012, s. 25–49.

Bobicescu C.A., *Între integrare și păstrarea autonomiei. Modelul polonez și controlul domnilor în Moldova și Țara Românească la cumpăna secolelor XVI–XVII*, w: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, t. 2: *Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*, Suceava 2006, s. 227–247.

Bobicescu C.A., *Unia, inkorporacja czy lenno? Kilka uwag o stosunkach Moldawii z Rzeczpospolitą podczas panowania Jeremiego Mohyły (1595–1606)*, w: *Rzeczpospolita w XVI–XVII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. B. Dybaś, P. Hanczewski, T. Kempa, Toruń 2007, s. 219–239.

Bobicescu C.A., *W poszukiwaniu wpływowych przyjaciół: korespondencja Jeremiego Mohyły z Krzysztofem Radziwiłłem „Piorunem” na tle pozostałej litewskiej korespondencji Mohyłów. Uwagi wstępne*, w: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 61–76.

Ciobanu V., *La cumpănă de veacuri. Țările Române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului*, Iași 1991.

Ciobanu V., *Politică și diplomație în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601–1634)*, București 1994.

Czamańska I., *Characterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, w: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, t. 1: *Casa noastră movilească*, Suceava 2006, s. 115–120.

Kettering S., *Gift-giving and Patronage in Early Modern France*, „French History”, t. 2, 1988, z. 2, s. 131–151.

Kocowski B., *Trzej Padewczycy. Wpływ Batorego i Zamoyskiego na działalność R. Heidensteina*, Lwów 1939.

Miclescu-Prăjescu I.C., *Noi date privind înscăunarea Movileștilor*, w: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, t. 1: *Casa noastră movilească*, Suceava 2006, s. 41–60.

Milewski D., *Między patronatem a współpracą – relacje Jana Zamoyskiego i hospodara moldawskiego Jeremiego Mohyły (1595–1605)*, „Wieki Stare i Nowe”, t. spec., 2012, s. 11–31.

Mohiła Jeremiasz, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 21, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 564–568.

Panaitescu P.P., *Mihai Viteazul*, București 2002.

Papiu Ilarian A., *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, t. 2, București 1863.

Rezachevici C., *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova*, t. 1: *Secolele XIV–XVI*, București 2001.

Rezachevici C., *Dimensiunea polonă a activității lui Ieremia Movilă în lumina izvoarelor vremii*, w: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, t. 2: *Ieremia Movilă. Domnul. Familia. Epoca*, Suceava 2006, s. 249–269.

Schick S., *La correspondance comme signe d'appartenance à un réseau: sur la fonction symbolique de l'échange épistolaire (Saint-Empire romain germanique – XVIIIe siècle)*, w: *Appartenances et pratiques des réseaux*, red. C. Gauvard, Paris 2017, s. 98–107, <https://books.openedition.org/cths/2457> (dostęp: 25 IV 2018 r.).

Serafin J., *Jan Szcześny Herburt (1567–1616)*, Sanok 2017.

Stoicescu N., *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XIV–XVII*, București 1971.

Szpaczyński P.P., *Mocarstwowe dążenia Zygmunta III w latach 1587–1618*, Kraków 2013.

Wasiucionek M., *Kanclerz i gospodar – klientelizm nietypowy? Na marginesie stosunków Jana Zamoyckiego z Jeremim Mohyłą*, „*Wschodni Rocznik Humanistyczny*”, t. 6, 2009, s. 65–72.

Wisner H., *Dyplomacja polska w latach 1572–1648*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 2: *1572–1795*, red. Z. Wójcik, Warszawa 1982.

Żojdź K., *Wszyscy ludzie króla. Zygmunt III Waza i jego stronnicy w Wielkim Księstwie Litewskim w pierwszych dekadach XVII wieku*, Toruń 2019.

Cristian Bobicescu – doktorant w Institutul Nicolae Iorga w Bukareszcie. Studiował na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zainteresowania badawcze: historia rodu Mohyłów i ich związków z Rzeczpospolitą.